
EUROSKEPTICIZAM U ZEMLJAMA BIVŠE JUGOSLAVIJE

Ksenija Borilović

Eurosceptic thinking, as we will explain later in this paper, is no longer unknown to the countries of the former Yugoslavia and has become an important part of understanding the EU processes. In this paper the author explores why this phenomenon has not bypassed this area that has been recognized for hundreds of years as a region of geopolitical interest, a rather turbulent part of the European continent and a centre of inter-ethnic and inter-religious relations that often led to conflicts.

Euroskepticizam kao jedno od glavnih pitanja s kojima se Evropska unija danas suočava, ima svoj široko rasprostranjeni uticaj, ne samo na javno mnjenje zemalja članica EU, već i na zemlje koje se suočavaju s velikim izazovima u svojim komplikovanim i često veoma dugim putanjama ka članstvu u Evropskoj uniji.

Euroskeptična razmišljanja, kako ćemo dalje objasniti u ovom radu, više nijesu nepoznata zemljama bivše Jugoslavije. Ona su postala važan dio razumijevanja EU, kako građana ovih zemalja, tako i političkih aktera. U tekstu koji slijedi, istražićemo zašto ovaj fenomen nije zaobišao ni područje koje je

stotinama godina bilo prepoznato kao region od geopolitičkog interesa, prilično turbulentan dio evropskog kontinenta i središte isprepletanih međunacionalnih i međuvjerskih odnosa koji su često dovodili i do konflikata.

Podrška ekstremnoj desnici, koja vrlo često u svom diskursu koristi retoriku koja bi se mogla definisati kao „euroskeptična“, u porastu je u zemljama Evropske unije i to je činjenica. Ovakav razvoj stvari komplikuje proces tranzicije zemalja Zapadnog Balkana pred kojima je još uvijek dug put ka članstvu, te vrlo složene reforme čije će efikasno sprovođenje biti neophodno ukoliko ove zemlje u skorije vrijeme žele biti dio evropske zajednice naroda. U slučaju onih zemalja ovog područja koje su već dio EU, izazovi su veliki i uglavnom socio-ekonomske prirode.

Ipak, prije nego što se detaljnije pozabavimo euroskepticizmom na Zapadnom Balkanu, valja podsjetiti na značenje i praktičnu upotrebu ovog termina.

Euroskepticizam kao fenomen

Kad kažemo *euroskepticizam*, onda najčešće mislimo na nedostatak podrške Evropskoj uniji kao projektu, te procesima na nivou Evropske unije, u prvom redu procesu integracija. Oksfordov rječnik engleskog jezika na primjer, definiše *euroskeptike* kao osobe koje se protive povećanju moći Evropske unije (LEXICO, Oxford English Language Dictionary). Ranu upotrebu ove riječi treba sagledati kao bitnu komponentu britanskog političkog i historijskog konteksta. Jasno je da se ovaj izraz u velikoj mjeri dovodio u vezu sa „anti-integracionim“ gledištem, što se u različitom stepenu moglo vidjeti u Konzervativnoj, pa čak i u Laburističkoj stranci u Ujedinjenom Kraljevstvu tokom drugog dijela 20. vijeka (Centar za politička istraživanja, 2007, p. 13).

Startin, Ašvud i Lerut, pišu da su pojam u najvećoj mjeri koristili novinari i političari nakon usvajanja *Jedinstvenog evropskog akta*, kako bi definisali one poslanike unutar Konzervativne stranke, koji su imali prilično rezervisan stav prema procesu integracija, ili koji nijesu sasvim vjerovali u Evropsku uniju kao projekat.

Euroskepticizam je u svojoj osnovi usko vezan i za *eurokriticizam*, kao i *europesimizam*, koji su bez sumnje, uobičajeni izrazi koje autori koriste kada dovode u pitanje povjerenje građana prema Evropskoj uniji.

Kao što je naglasio Pol Tagart, koji je opsežno pisao o ovoj temi, euroskepticizam treba razumijeti i kao „ideju kontigentne ili kvalifikovane opozicije, kao i uključivanje otvorenog i nekvalifikovanog protivljenja procesu evropskih integracija“ (Tagart, 1998, str. 365–366). Kako Tagart piše, mogle bi se primijetiti tri različite percepcije javnosti kad se radi o povjerenju u EU. Prije svega, postoje oni koji se protive svakoj ideji procesa integracije i kao posljedica toga – protive se EU. Nadalje, postoje oni koji se ne protive samim evropskim integracijama, ali su prilično skeptični kada je u pitanju uvjerenje da je EU najbolji oblik integracije, jer je previše inkluzivna. Konačno, ima i onih koji se takođe ne protive evropskim integracijama, ali su prilično suzdržani u uvjerenju da je EU najbolje rješenje u procesu integracija, jer je previše ekskluzivna (Tagart, 1998, str. 365–366).

U knjizi na kojoj je Tagart sarađivao s Aleksom Ščerbijakom, autorom koji se takođe u svom radu bavi euroskepticizmom kao fenomenom, dato je široko objašnjenje o tome kako i zašto se euroskepticizam kao takav javlja u evropskoj stvarnosti. Tagart i Ščerbijak dolaze do zaključka da je euroskepticizam pojava u kojoj političke partije imaju značajnu ulogu. Dajući objašnjenje zašto je to tako, razlikuju meki i tvrdi euroskepticizam zasnovan na gledištima stranaka. Prema njihovim riječima, tzv. meki

euroskepticizam političkih partija javlja se u situacijama u kojima nema načelnih primjedbi na proces integracije u EU ili članstvo u EU, ali postoji stvarna zabrinutost oko jednog ili čak niza područja politike koja vode do protivljenja prema EU, ili tamo gdje postoji osjećaj da je nacionalni interes u suprotnosti s interesima EU (Ščerbijak, Tagart, 2008, p. 2).

S druge strane, postoji tzv. tvrdi euroskepticizam, koji se temelji na stvarnom i vrlo principijelnom protivljenju EU, a mogao bi se naći u manifestima stranaka koje su uvjerenе da bi njihove zemlje trebale povući članstvo iz EU, ili stranke čiji se programi u potpunosti protive projektu evropskih integracija (Ščerbijak, Tagart, 2008, p. 2). Ovo bi se, naravno, moglo primijeniti i na one političke partije čije zemlje su u pregovaračkom procesu. U slučaju tih euroskeptičnih političkih partija, potencijalno članstvo u Uniji ne percipira se kao najbolje rješenje ili prioritet spoljne politike.

Euroskepticizam u Srbiji

Kao što se to uobičajeno ističe u literaturi, Srbija je imala prilično komplikovan odnos sa EU, još od jugoslovenske krize 1990-ih i vojne intervencije NATO -a 1999. godine. Nedostatak saradnje sa srpske strane u izručivanju ratnih zločinaca Međunarodnom sudu za bivšu Jugoslaviju, kao i ubistvo Zorana Đinđića, učinili su ovaj odnos još složenijim. Važan trenutak dogodio se nakon proglašenja nezavisnosti Kosova, kada je vlada koja se činila pro-evropskom, odjednom promijenila svoj politički kurs i umjesto toga okrenula se jačanju političkih odnosa s Rusijom i Kinom, zemljama sa pravom veta u Savjetu bezbjednosti, čija je podrška Srbiji, sprečavala prijem Kosova u UN.

Rast euroskeptičnih stavova u Srbiji imao je dva veoma važna podsticaja. Prvi podsticaj bilo je priznavanje Kosova kao suverene zemlje od strane značajnog broja zemalja Evropske unije, a

drugi podsticaj bio je povezan sa stavljanjem do znanja Vladi Srbije i javnosti da će priznanje Kosova kao nezavisne države biti od suštinskog značaja za dalji proces EU integracija zemlje.

Nakon otcjepljenja Kosova, mnogi autori koji su opširno pisali o temi EU u Srbiji, premjestili su svoje poglede sa *euorealističnih* na euroskeptične. To je bilo posebno vidljivo u člancima koji su objavljeni u nekim novinama i časopisima, čiji su autori otvoreno pokazali svoje nezadovoljstvo tadašnjom politikom EU. Kada su u pitanju studije javnog mnjenja koje su sprovedene u Srbiji, podrška članstvu zemlje u EU pala je sa 75% 2008. na 41% četiri godine kasnije, 2012. godine (Radio Slobodna Evropa, 2021). Činjenica da Evropska komisija nije bila voljna pružiti Srbiji status kandidata za članstvo u decembru iste godine, dodatno je umanjila podršku javnosti (Antonić, 2012, p. 73).

Istraživanje Eurobarometra iz 2015. godine, koje je uradila Evropska komisija pokazalo je da su Srbi skeptičniji prema članstvu u EU od svih ostalih zemalja Zapadnog Balkana koje teže članstvu u Uniji. Oko 42% anketirane populacije vjerovalo je da bi članstvo u EU moglo biti dobra stvar za budućnost zemlje, dok je 22% sumnjalo da bi članstvo moglo imalo pozitivne efekte. U poređenju sa drugim zemljama kandidatima, ovo istraživanje Eurobarometra pokazalo je da su samo Turci u tom trenutku bili više euroskeptični od Srba (Dragojlo, 2015).

Podaci istog evropskog instrumenta za istraživanje iz 2018. godine pokazuju da oko 56% ispitanika smatra da bi članstvom u Uniji, Srbija imala benefite (Eurobarometer, 2018), dok istraživanje Instituta za evropske poslove, objavljeno u martu ove godine, pokazuje da podrška članstvu iznosi 53%. Prema istom istraživanju iz 2021. godine, na pitanje da li bi (ukoliko bi se referendum dogodio sutra), glasali za članstvo, 48,9 % ispitanika odgovorilo je da ne bi glasali *za* (Institut za evropske poslove, 2021).

Kada su u pitanju medijski sadržaji vezani za EU, istraživanje koje je 2018. godine sprovedla CRTA (Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost) pokazalo je da je negativan sadržaj u pogledu EU najviše prisutan u Srbiji, u odnosu na sve ostale zemlje Zapadnog Balkana koje su bile dio istraživanja. Negativan sadržaj prema Uniji u Srbiji iznosio je 15%, što je bilo gotovo jednako sa pro-ruskim sadržajem medija u ovoj zemlji (CRTA, 2018).

Važan element zbog kojeg je euroskepticizam u porastu u Srbiji danas, uglavnom je povezan sa prilično blagim stavom opozicionih stranaka prema briselskoj politici. Kao što je ranije pomenuto, odnosi između Srbije i EU u posljednje dvije decenije bili su prilično složeni i kontradiktorni jer ove dvije strane imaju potpuno različite poglede na neke od najvažnijih izazova sa kojima se Srbija suočava.

Postoji niz važnih karakteristika srpske stranačke politike koje se tiču članstva u EU. Srbija je zemlja u kojoj su glavne političke stranke godinama imale širok spektar mišljenja povezanih sa Unijom. Na primjer, do 2008. godine *Srpska Radikalna Stranka* bila je najveća stranka u parlamentu koja je bila protiv članstva. Na izborima koji su održani iste godine, pitanje članstva bilo je najvažnija tema, zbog stava EU o Kosovu. Radi se o stranci koja je otišla najdalje u odbijanju članstva, što se moglo uočiti i u njihovim službenim izjavama, gdje su zahtijevali da se integracioni procesi Srbije obustave. Tako je 2014. godine, Upravni odbor Srpske radikalne stranke donio *Rezoluciju* u kojoj ta partija predlaže raspuštanje EU kako bi evropski građani ponovo stekli slobodu i zadržali svoje jedinstvene kulture. Neke od glavnih tačaka Rezolucije uključuju između ostalog: da su politike vodećih institucija EU potpuno kontradiktorne vrijednostima za koje se zalaže ova zajednica naroda; zatim, da je u proteklim decenijama EU iz zajednice slobodnih naroda prerasla u „tamnicu naroda“, te da je

EU, zajedno sa Sjedinjenim Državama, aktivni učesnik u progonu srpskog naroda i okupaciji Republike Srpske Krajine, bombardovanju Republike Srpske i glavni promoter zauzimanja Kosova i Metohije, čime se ugrožava teritorijalni integritet suverene države Srbije“ (Srpska radikalna stranka, 2014).

U formalnim dokumentima i partijskom programu vladajuće *Srpske Napredne Stranke* (SNS), te njenih koalicionih partnera, navodi se da je put ka EU važan dio doktrine koja se često naziva „nova Srbija“. Prema ovoj doktrini, SNS na čelu sa svojim liderom i predsjednikom Srbije, Aleksandrom Vučićem, tvrdi da je na političkoj sceni „nova Srbija“ koju Zapad može smatrati pouzdanim i stabilnim partnerom, koji u budućnosti može djelovati kao faktor stabilnosti na Balkanu. Ipak, stvari se čine potpuno drugačijim u realnosti.

Kako je skoro izjavio analitičar Boško Jakšić, spoljna politika Srbije je danas za 20% manje usaglašena sa spoljnom politikom EU, nego što je to bila 2012. godine. Uzroci se, bez sumnje, mogu pronaći u politici partije koja je trenutno na vlasti u ovoj zemlji. Iako je formalno jedan od glavnih vanjsko-političkih ciljeva Srbije članstvo u Uniji, politika „sjedjenja na dvije stolice“, u posljednjih nekoliko godina, koči proces evropskih integracija, a Rusiju i Kinu predstavlja kao dva najvažnija partnera Srbije u međunarodnoj zajednici. Kao što smo već nagovijestili, ogromnu podršku vladajućoj partiji u pogledu oblikovanja narativa prema kojem se marginalizuje uloga Brisela s jedne strane, a glorifikuje uloga Moskve i Pekinga s druge strane, pružaju mediji koji su u velikoj mjeri kontrolisani od strane vodećih struktura u zemlji.

Kako je to primijetila potpredsjednica Centra za spoljnu politiku iz Beograda, Suzana Grubješić, veća naklonost Srbije Rusiji i Kini, ima veze sa kosovskim pitanjem. Kako ona ističe, u medijima se sve više ukazuje na „licemjerstvo“ zapadnih zemalja, dok se Peking i Moskva navode kao veliki prijatelji

„srpskog naroda“ čije će angažovanje pomoći efikasnom rješavanju kosovskog problema (Radio slobodna Evropa, 2021). U prilog tome govori i činjenica da prema istraživanju CESID-a objavljenom u maju 2021. godine, jedino je uticaj Kine i Rusije percipiran kao pozitivan od strane ispitanika, dok se uticaj EU i SAD-a u većoj mjeri definiše kao negativan, nego kao pozitivan. Prema podacima iz istog istraživanja, ispitanici Kinu percipiraju kao međunarodnog partnera koji Srbiji obezbjeđuje najveću bespovratnu pomoć, iako su godinama unazad Evropska unija i zapadni partneri najveći strani donatori i investitori u Srbiji (Velebit, 2020).

Ovakva, pogrešna percepcija javnosti, može dakle imati najviše veze sa narativom koji se forsira u srpskim medijima, a koji su nerijetko prepuni „lažnih vijesti“. Upravo se fenomenom lažnih vijesti na Zapadnom Balkanu bavio i Evropski parlament, u studiji koja je pokazala da se Srbija u tom pogledu vidi kao regionalni problem i izvor dezinformacija. Ističe se da srpski medijski „pejzaž“ kontroliše vladajuća partija predsjednika Vučića, te da na ovo jasno ukazuju mediji i tabloidi čijem narativu nedostaje kritičnosti prema vladajućim strukturama u državi. Studijom je potvrđeno da ove medije karakteriše negativno izvještavanje o EU, NATO-u i zapadnim partnerima, dok se istovremeno uviđa i dominantno pro-ruski narativ. Ono što studija ističe kao problem, jeste i veliki broj lažnih profila na društvenim mrežama koje su korištene u svrhe širenja dezinformacija. Kampanje dezinformacija su u najvećoj mjeri bile usmjerene prema vani, najčešće u pravcu BiH, Republike Srpske i Crne Gore (Evropski parlament, 2021, str. 31).

Euroskepticizam u Hrvatskoj

Hrvatski građani su na referendumu, koji je održan 22. januara 2012. glasali za pridruživanje EU. Za članstvo u Uniji glasalo je

nešto manje od 1,3 miliona birača, odnosno 66, 3%. Protiv pristupanja je, s druge strane, glasalo oko 650 000 birača, što ukupno čini 33,1 %. Izlaznost je, međutim, bila prilično niska, budući da je nešto manje od dva miliona birača iskoristilo svoje pravo glasa. Kao što ćemo vidjeti, euroskepticizam nije stran ni Hrvatima.

Euroskepticizam hrvatskih građana ima različite uzroke i motivacije i ne temelji se na racionalnom izračunavanju troškova i koristi od EU. Kako je primijetio Aleksandar Štulhofer, profesor na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, razlozi euroskepticizma u Hrvatskoj mogli bi se svrstati u tri grupe: *racionalni*, *iracionalni* i *kombinovani* motivi. Racionalni motivi temelje se na materijalnim interesima koje pojedinac ili zajednica mogu imati od članstva u EU. U slučaju iracionalnih motiva, ključne vrijednosti su simbolične. Uglavnom se temelje na idejama suvereniteta i nezavisnosti države, kulturnoj tradiciji, očuvanju društvenih vrijednosti ili iracionalno formulisanom osjećaju: „Svoj si na svome“. Kombinovani motivi mogli bi se dobro ilustrovati tzv. približnim mehanizmom prema kojem stavovi i povjerenje u evropske institucije proizlaze iz povjerenja u nacionalne institucije i njihove nosioce. Štulhofer vjeruje da je ovaj mehanizam, bez sumnje, najbolji indikator euroskepticizma u Hrvatskoj, bez obzira na to koja je stranka ili koalicija na vlasti u ovoj zemlji (Roller, 2007).

U razdoblju od 2000. do 2002. godine hrvatsko stanovništvo pokazalo je najveći stepen *euroentuzijazma*. Godine 2004. država je stekla i formalno status zemlje kandidata, a 2005. godine započeo je proces pregovora. Međutim, istražujući javno mnjenje o pristupanju Hrvatske Evropskoj uniji 2006. godine, ankete koje je sproveo Eurobarometar pokazale su da samo 32% stanovništva smatra da je članstvo u EU pozitivna stvar. Ovi podaci učinili su Hrvatsku zemljom čija populacija ima najlošiju percepciju o EU, od 30 zemalja koje su bile uključene u istraživanje (Eurobarometer, 2006).

U istraživanju sprovedenom 2011. godine, 36% Hrvata smatralo je da će njihova zemlja ulaskom u Uniju dobiti više nego što će izgubiti, dok je 21% ispitanika smatralo da bi oni lično imali više koristi nego što bi izgubili od pristupanja. Kad su u pitanju neka specifična očekivanja hrvatskih građana, velika većina njih izrazila je nadu da će pristupanje njihove zemlje dovesti do povećanja poštovanja pravila i propisa (69%), zaštite životne sredine, kvalitetnijeg obrazovanja (59%) i manje korupcije u javnom sektoru (56%). Istovremeno, veliki procenat ljudi smatrao je da bi pristupanje značilo i pad životnog standarda (42%), kao i pogoršanje uslova za poljoprivredu i proizvodnju (32%) (Konicer, 2014, str. 24). Tako su Hrvati vjerovali da bi pristupanje značajno poboljšalo njihovo upravljanje i javne usluge, ali su u isto vrijeme bili vrlo zabrinuti kada su u pitanju potencijalni ekonomski troškovi članstva.

Istraživanja Eurobarometra iz 2014. pokazala su da 52% Hrvata nema povjerenje u EU i njene institucije (Eurobarometer, 2014, str. 26). Prilično visok procenat, ako uzmemo u obzir da je istraživanje sprovedeno samo godinu dana nakon formalnog pristupanja. Jedno od objašnjenja za takav pad podrške moglo bi imati veze sa nepovoljnijim dogovorom o pristupanju (u poređenju sa prethodnim proširenjima), koji je Unija ponudila Hrvatskoj.

Istraživanje Eurobarometra iz 2019. godine ponovo je pokazalo prilično loše rezultate. Manje od polovine ispitanih Hrvata, ili njih 40%, smatralo je da je članstvo dobra stvar za državu. To čini oko 21% manje od prosjeka EU. Još jedna stavka koja pokazuje da su Hrvati više euroskeptični od ostalih Evropljana je njihov neutralan stav o tome da li Hrvatska treba ostati dio Evropske unije. Oko 31% anketirane populacije nije bilo sigurno šta je najbolje rješenje u pogledu političke budućnosti zemlje (Brakus, 2019).

Najnovije istraživanje Eurobarometra, objavljeno u proljeće 2021. godine, pokazuje da 44% Hrvata nema povjerenja u

Evropsku uniju, a da se njih čak 74% slaže sa stavom da je u pogledu opšteg kvaliteta života, bilo bolje ranije (Eurobarometer, 2021, str. 128).

S druge strane, kad govorimo o političkim partijama u Hrvatskoj i njihovom odnosu prema članstvu svoje zemlje u Uniji, trebalo bi napomenuti da je većina političkih partija u zemlji uoči i nakon sticanja kandidature, podržavala članstvo, što bi moglo ukazivati na to da su i same partije podržavale i razumijele ključne ideje procesa integracija. Pa ipak, pogledi na način vođenja pregovora, te poziciju koju je Hrvatska trebala imati u Uniji, značajno su se razlikovali od partije do partije.

Iako je svoj politički život započela kao „nacionalistička“ stranka, najveća politička partija u Hrvatskoj, *Hrvatska Demokratska Zajednica* (HDZ) je nakon povratka na vlast 2003. godine izvršila svojevrstu reformaciju, pa je nastojala sebe predstaviti kao pro-EU partiju, ublažavajući dotadašnju prilično euroskeptičnu retoriku. Otklon HDZ-a od krajnje desnice na ideološkom spektru bio je jasno vidljiv i kroz izbor koalicionih partnera nakon izbora 2003. godine, kada se rukovodstvo ove partije odlučilo na formiranje vlasti u saradnji sa HSLS, HSU, DC i strankama manjinskih naroda, umjesto sa desničarskom *Hrvatskom strankom prava* (Stojić, 2003, str. 171–172). Tokom mandata te vlade, predvođene HDZ-om, Hrvatska je dobila status kandidata za članstvo i započela pregovore sa EU, što je dodatno umanjilo euroskepticizam u redovima ove partije, ali i uticalo na rast podrške HDZ-u među evropski orijentisanim građanima. Kako piše Marko Stojić, HDZ je početkom prošle decenije, a uoči ulaska Hrvatske u Uniju, praktično preuzela sve zasluge za uspješno okončanje pregovora i predstavila ga kao svoj „najveći i istorijski uspjeh“. Ne samo da je HDZ napravio otklon od euroskeptičnih stavova, već su kritike upućene Briselu postale sve tiše i u redovima vodećih opozicionih stranaka, koje su gotovo po pravilu percipirale članstvo Hrvatske u Uniji kao

najvažnji spoljno-politički cilj, najviše zbog toga što su bile svjesne da je potencijalni „partijski“ euroskepticizam mogao imati ogromne posljedice na njihov dalji opstanak na političkoj sceni Hrvatske (Ibid).

Kao što smo naznačili ranije, kod vodećih političkih partija u Hrvatskoj gotovo da nije bilo dileme u pogledu podrške članstvu u Uniji, međutim, u velikoj mjeri su se razlikovali stavovi stranaka u pogledu načina ostvarenja tog cilja. *Socijal-demokratska partija* ili SDP je bila najveći „rival“ HDZ-u tokom pregovaračkog procesa, najprije zbog toga što je ova partija smatrala da HDZ-ovom kadru nedostaje umješnosti u vođenju pregovora, i generalno da postoji manjak razumijevanja sveukupnog procesa. Nadalje, SDP je vladi kojom je rukovodio HDZ spočitavao da svojim djelovanjem ometa reforme, te da nije preuzeto dovoljno koraka ka efikasnom usvajanju legislative EU (Ibid).

Partije desnice, su s druge strane, otvoreno bile protiv učlanjenja njihove zemlje u Uniju, a najglasnija među njima je svakako bila ranije pomenuta *Hrvatska stranka prava*. Radi se o partiji koja je 90-ih godina bila HDZ-ov koalicioni partner, međutim nakon izbora 2003. godine i bojazni HDZ-ovog rukovodstva da Brisel na ovu koaliciju neće gledati blagonaklono, mogućnost da *Stranka prava* bude dio novog političkog pro-evropskog puta Hrvatske, bila je i definitivno odbačena. Kako je Stojić dobro primijetio, slična situacija dogodila se i u Rumuniji i Slovačkoj, kada su *Pokret za demokratsku Slovačku* i *Partija socijalne demokratije Rumunije*, napravile otklon od tadašnjih desno orijentisanih koalicionih partnera, koje je karakterisao „tvrđi euroskepticizam“, najprije jer su dobro procijenile efekat koji bi saradnja sa partijama desne profilacije, mogao imati na moguću podršku međunarodnih partnera (Ibid, str. 178).

Kao što su to Kocijan i Kukec primijetili, tvrdi euroskepticizam nije uzeo maha u vodećim partijama u

Hrvatskoj, najprije zbog zavisnosti od finansijske pomoći Evropske unije. Pa ipak, autori tvrde da se dominantna verzija stranačkog euroskepticizma u Hrvatskoj može nazvati mekom, s naglaskom na teme kulturne i/ili simbolične prirode (imigracija i nespornost da dio nacionalnog suvereniteta prepusti Briselu) i da ovu varijantu mekog euroskepticizma danas uglavnom propagira *desničarska frakcija* unutar vladajućeg HDZ -a (Kocijan, Kukec, 2016, str. 42).

Valja napomenuti da rezervisanost partija prema EU u Hrvatskoj danas ima veze sa pitanjima etniciteta, rodnih odnosa, ali i ekonomskim strepnjama, dok je kao što smo to vidjeli ranije, u slučaju Srbije, ova rezervisanost u velikoj mjeri vezana za geopolitičku situaciju.

Euroskepticizam u Crnoj Gori

Crna Gora je započela svoj put ka EU, nekoliko godina nakon što je 21. maja 2006. godine povratila nezavisnost. Ovaj historijski događaj značio je da su građani Crne Gore dobili priliku da po prvi put u historiji odlučuju o svojoj političkoj budućnosti putem referendumu.

Zvaničan put ka članstvu države u EU, započet je nakon potpisivanja *Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju 2007.* godine, da bi Crna Gora u decembru 2008. predala zahtjev za članstvo, a Evropski savjet nakon pozitivnog mišljenja Komisije, odobrio Crnoj Gori status kandidata 2010. godine. Ovako važna odluka podrazumijevala je spremnost crnogorskih vlasti i građana na dug proces reformi i kompleksne pregovore, sa i danas nesigurnim datumom mogućeg ulaska u Uniju.

Iako se kao potencijalni datum pristupanja, u posljednje vrijeme pominje polovina ove decenije, pred Crnom Gorom je još uvijek zahtjevan proces zatvaranja poglavlja, kojih je 33, a od kojih su privremeno zatvorena 3. No, kako posljednja

istraživanja pokazuju, činjenica da se proces kreće prilično sporo, ne utiče na percepcije građana o Evropskoj uniji i želju da u dogleđno vrijeme država postane dio evropske zajednice naroda. Kako podaci iz januara ove godine pokazuju, 74, 8% građana podržava članstvo u Uniji (Evropska unija u Crnoj Gori, 2021).

Uzimajući u obzir da Crnu Goru danas karakteriše visoko polarizovano društvo, članstvo u Uniji je, kako se čini, jedan od rijetkih zajedničkih imenitelja cjelokupne zajednice. I pored toga što je nakon posljednjih izbora podrška pristupanju značajno porasla, posebno među građanima koji su do momenta promjene vlasti bili skeptični prema učlanjenju svoje zemlje u EU, euroskepticizam dijela javnosti i određenih političkih partija i dalje čini važan dio političke stvarnosti u Crnoj Gori.

Prije nego što se okrenemo razmatranju diskursa političkih partija u Crnoj Gori u odnosu na EU, treba se osvrnuti i na podršku javnog mnjenja članstvu Crne Gore u EU, prije parlamentarnih izbora 2020.

Nakon što je kandidatura zemlje ozvaničena 2010. godine, podrška građana bila je prilično visoka i u decembru 2011. godine iznosila je oko 70%. Ipak, septembra 2012. godine, opala je za gotovo 10%, a u sljedećih nekoliko godina, kako su pokazala istraživanja, podrška je stalno oscilirala između 60% i 65% (CEDEM, 2013; 2015). Do značajne promjene dolazi 2017. godine, kada 56, 1% građana smatra da bi Crna Gora trebala pristupiti EU, dok 43,9% ispitanika ili nije imalo posebno mišljenje o članstvu, ili, prema njihovom sudu, Crna Gora uopšte ne bi trebala biti dio EU (CEDEM, 2017). Dvije godine kasnije, podrška ponovo opada i iznosi 55%, dok se procenat ispitanika koji ili nemaju izraženo mišljenje ili su protiv članstva, penje na 45% (CEDEM, 2019).

Zbivanja na političkoj sceni u Crnoj Gori, gotovo da su zasjenila pandemiju COVID-19 tokom 2020. godine, naročito

nakon parlamentarnih izbora održanih u avgustu te godine. Prema CEDEM-ovom istraživanju 5–12 avgusta 2020. godine, procenat građana koji su smatrali da Crna Gora treba postati dio EU iznosilo je 54%, a procenat onih koji ili nijesu imali mišljenje ili je ono bilo negativno, porastao je za 1%, u odnosu na podatke iz 2019. godine (CEDEM, 2020). Zanimljiva činjenica, posebno ako se uzime u obzir da je manje od pola godine nakon ovog istraživanja, podrška članstvu porasla za gotovo 20 procenata.

Kao što smo već ranije naglasili, razlozi za ovako drastičan porast podrške, mogu se potražiti i u promjeni vlasti nakon avgustovskih izbora. Visoke brojke, ukazuju da građani koji su za vrijeme prethodne vlasti bili skeptični u pogledu pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji, više to nijesu, a mogu ukazavati i na to da je određeni procenat građana Crne Gore, pristupni proces vezivao za bivšu vlast, što je na koncu uticalo i na negativnu percepciju o članstvu.

Crnogorski mediji u većoj ili manjoj mjeri čine važan stožer podrške članstvu u EU¹. Ovakvom odnosu medija vjerovatno je doprinijela i *Komunikaciona strategija za informisanje javnosti o procesu pridruživanja Crne Gore Evropskoj uniji*, donijeta 2010. godine koja daje smjernice koje crnogorske vlasti imaju preduzeti u cilju postizanja pune informisanosti građana, stručne i profesionalne javnosti, kako bi se zadržao nivo pro-evropskog opredjeljenja domaće javnosti (Komunikaciona strategija za informisanje javnosti o procesu pridruživanja Crne Gore Evropskoj uniji i pripremama Crne Gore za članstvo za period 2010–2014“, 2010, str. 1). Kako navodi Maja Vujašković Đureinović u publikaciji koja se upravo ticala uloge medija u

---

¹ U Poljskoj je primjera radi postojao široko prihvaćen konsenzus u pogledu načina predstavljanja procesa EU integracija ove zemlje u cilju uzdržavanja medija od širenja dezinformacija uoči pristupanja Poljske EU 2004. godine, tokom tzv. *Istočnog proširenja (Eastern Enlargement)*.

EU integracijama Crne Gore, medijski prostor je „djelimično evropeizovan“. Ona ističe da je izvještavanje medija o procesu EU integracija veoma pozitivno te da se može pretpostaviti da je nacionalni politički kontekst u kojem se odvija javna debata, zaslužan za tako visoku podršku. Ističe i da time što crnogorski mediji pozicioniraju članstvo u EU kao jednu od najvažnijih socio-političkih tema, raste i informisanost građana o procesima koji se odigravaju na nivou Unije, te da su i sami mediji više otvoreni prema temama koje se direktno tiču razvoja i budućnosti EU.

Ipak, iako je pitanje evropskih integracija Crne Gore jedna od najzastupljenijih i najvažnijih tema kojima se mediji bave, najveći izazov leži u izbjegavanju „šturosti“ informacija, a u isto vrijeme plasiranju informacija na objektivan i dojmljiv način (Vujašković Đurainović, 2013, str. 85–86).

I pored toga što su crnogorski mediji značajan izvor informacija o EU, ogroman problem u posljednje vrijeme predstavlja rastući uticaj srpskih medija na javno mnjenje u Crnoj Gori, koje u velikoj mjeri utiče i na širenje dezinformacija o EU, što pokazuje i studija Evropskog parlamenta rađena u toku 2020. a objavljena februara ove godine. Razlog ovome je, kako se u izvještaju ističe: „relativna veličina i diskurzivna moć srpskog medijskog sistema u odnosu na znatno manju komšijsku državu“ (...), te da su „dešavanja u Crnoj Gori česta tema izvještavanja i komentara u srpskim medijima, što zauzvrat izaziva reakcije u crnogorskoj javnosti. Velike srpske medijske kuće², obično podržavaju ZBCG“ (Za Budućnost Crne Gore, prim. K. B). Interesantan podatak dat je na strani 28 iste studije, gdje se kaže da je Rusija mobilisala medije na srpskom govornom području, poput *Sputnik-a* u cilju pružanja podrške

---

² Treba uzeti obzir da se uglavnom radi o medijima čije je narative EP u istoj studiji (odjeljak o Srbiji), okarakterisao kao anti-EU i anti-NATO, te koje karakteriše snažno proruski diskurs.

ZBCG tokom parlamentarnih izbora. Dalje se navodi da iako nije moguće procijeniti uticaj koji su Sputnik i ostali mediji sa porukama protiv NATO-a i EU-a mogle imati na rezultate izbora 2020, „čini se neizbježnim da je ZBCG barem u određenoj mjeri imala koristi od ovih napora“ (Evropski parlament, 2021, str. 27–28).

Za Budućnost Crne Gore, činila je široka koalicija partija na čelu sa *Demokratskim frontom* (DF), koje su nakon pobjede na avgustovskim izborima uz Demokrate i URU, formirale vlast. Demokratski front, najsnažniji politički činilac koalicije ZBCG, percipira se već dugi niz godina kao prosrpska i proruska partija, koja više koristi vidi u orijentisanju spoljne politike ka Rusiji, nego ka Evropskoj uniji. U prilog tome govori i publikacija Centra za građansko obrazovanje (CGO), iz 2016. godine, u kojoj se navodi da prema analizi partijskog programa DF-a uoči izbora 2016. godine, ova koalicija stranaka pokazuje „evidentnu dozu euroskepticizma“, te da „nije uočen jasan koalicioni stav koji dokazuje podršku članstvu.“ Važno je istaći i da se u ovoj studiji CGO-a navodi da je DF jedina euroskeptična politička struktura u Crnoj Gori. U pogledu spoljno-političkih prioriteta, program DF-a iz 2016. godine, ukazuje na potrebu jasnog zaokreta prema Rusiji, a prvi korak u tom pravcu podrazumijeva ukidanje sankcija ovoj zemlji (što bi bilo u suprotnosti sa obavezom Crne Gore kao zemlje kandidata za članstvo, da usaglašava svoju politiku sa politikom EU, prim. K. B) (CGO, 2016, str. 14). Iako je pobjedom na parlamentarnim izborima, došlo do izvjesnog „ublažavanja“ euroskeptične retorike DF-a, ostala je izražena potreba za ostvarivanjem što bolje saradnje sa „bratskim narodom“ Rusije, a prvi korak u tom pravcu, kako je ponovo naznačeno sa adresa DF-a, jeste ukidanje sankcija (Radio Slobodna Evropa, 2021). Koaliciju ZBCG, karakteriše i jasno uočljiva nedosljednost u stavovima što se tiče politike prema Rusiji, pa je tako premijer u Vladi Crne Gore, a nosilac

liste ZBCG, prof. Zdravko Krivokapić u predizbornoj kampanji govorio o uvođenju sankcija Ruskoj Federaciji, kao „potpuno pogrešnom potezu koji je prouzrokovao mnogo štete Crnoj Gori“ (Krivokapić, 2020). Svega par mjeseci nakon ove izjave, prof. Krivokapić je u Briselu potvrdio zapadnim partnerima da Crna Gora neće odstupiti od politike NATO-a i Evropske unije prema Rusiji, dok se iz Ministarstva vanjskih poslova i formalno saopštilo da uvedene sankcije ostaju na snazi (Radio Slobodna Evropa, 2020).

Što se tiče ostalih činilaca vladajuće koalicije, Demokrata i URE, važno je istaći da se radi o partijama koje članstvo Crne Gore u Uniji, pozicioniraju visoko na svojim spoljnopolitičkim agendama, pa tako *Demokratska Crna Gora* u svom manifestu ističe značaj vrijednosti na kojima se bazira Evropska unija, te zagovara bližu integraciju Crne Gore u EU. Program navodi i da se članstvom u Uniji za građane (posebno mlade ljude), otvaraju „mogućnosti bez granica“, zahvaljujući brojnim benefitima pristupanja, poput slobodnog kretanja ljudi i zapošljavanja pod jednakim uslovima u svim zemljama članicama, slobodne razmjene ideja i znanja, itd. (Demokratska Crna Gora, 2015, str. 10).

Ujedinjena reformska akcija ili Građanski pokret URA, u svom programu takođe ističe važnost EU integracija, navodeći da evroatlantski put Crne Gore nema alternativu. Za URU, ubrzanje procesa pristupanja može se desiti samo uz inkluzivno i moderno društvo koje se temelji na transparentnim političkim procesima, kao i uz reformu sistema i efikasnu borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala. Visoko rangirano na agendi GP URA je dakle prihvatanje evroatlantskih vrijednosti u oblasti politike, ekonomije, prava, te bezbjednosti, zaštite životne sredine i prostora (GP URA, 2016).

Najveća opoziciona stranka, *Demokratska partija socijalista* u svom programu snažno ističe važnost evroatlantskog kursa Crne Gore, podsjećajući na potrebu jačanja institucija, borbu protiv

korupcije i organizovanog kriminala, vladavinu prava, neophodne ekonomske i demokratske reforme i slično. Ove stavke ukazuju na određeni stepen europeizacije partijskog programa, što kao i u slučaju GP URA pa i Demokrata, DPS čini subjektom za koji članstvo u Uniji (i NATO-u), predstavlja politički put bez alternative. U spoljnopolitičkim okvirima, ističe se potreba usklađivanja politika sa Evropskom unijom, te značaj podsticanja procesa integracija cjelokupnog regiona Zapadnog Balkana, uzimajući u obzir da se isključivo „sigurnom perspektivom članstva u EU“ može osigurati i stabilan region (DPS, 2021 str. 15–16).

Izborni program DPS-a iz 2016. godine, obrađuje pitanje evropskih integracija na četiri strane, dok je u analiziranom programu objavljenom 2021. godine, evropska perspektiva Crne Gore obrađena na dvije strane. U pomenutom programu iz 2016. godine podvučena je važna uloga Vlade Crne Gore (na čijem je čelu bio DPS) u procesu integracija, naglašavajući uspjehe koji su ostvareni u proteklom periodu (CGO, 2016, str. 14), dok program iz 2021. takođe ukazuje na dostignuća vlasti koju je predvodio DPS nakon obnove nezavisnosti, međutim u manjem obimu.

Što se tiče partija manjinskih naroda, treba istaći da se radi o strankama koje pružaju značajnu podršku članstvu Crne Gore u Uniji, poput *Bošnjačke stranke*, koja u svom programu objavljenom ove godine naglašava: „Bošnjačka stranka će se snažno zalagati za bržu integraciju Crne Gore i čitavog regiona u EU, jer je to najbolji izbor i najkraći put do stabilnog, ekonomski naprednijeg i demokratskog društva, zasnovanog na vladavini prava. Podržavaćemo svako jačanje kapaciteta institucija koje će pospješivati integracione procese u Evropsku uniju. Europeizacija našeg društva mora postati prioritetni zadatak svih državnih institucija, civilnog sektora i cijelog društva“ (Bošnjačka stranka, 2021).

Analizirane političke partije u Crnoj Gori su, kako pokazuju podaci dostupni u njihovim programima, u većoj ili manjoj mjeri evropeizovane, sa izuzetkom Demokratskog fronta koji, kako smo vidjeli, nema jasno definisanu politiku prema članstvu Crne Gore u Evropskoj uniji, iako su vrijednosti za koje se zalaže poput borbe protiv organizovanog kriminala i korupcije, vladavina prava, fer i slobodni izbori, bliske politikama EU, što dokazuje uticaj transformativne moći³ EU na političke subjekte u Crnoj Gori.

Izvori euroskepticizma u Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori su, kako smo u tekstu nastojali objasniti, poprilično različiti. Dok se u Srbiji opozicija članstvu bazira na geopolitičkim pitanjima, najprije statusu Kosova, u Hrvatskoj je euroskepticizam usko vezan za pitanja ekonomskog napretka ili neispunjenih očekivanja od članstva. U Crnoj Gori se s druge strane, vodeća euroskeptična struja vezuje za političke partije okupljene oko Demokratskog Fronta i medije koji djeluju iz zemalja okruženja, u prvom redu Srbije, a čiji se uticaj na crnogorsko javno mnjenje ne smije zanemariti, kao što je to i naglasio i Evropski parlament u svojoj studiji.

Treba napomenuti i da slučaj Hrvatske, gdje je euroentuzijazam značajno počeo opadati nakon pristupanja u EU, pokazuje da prevelika i često nerealna očekivanja od članstva, mogu kod građana stvoriti razočaranje i u krajnjem uticati na pad podrške Uniji. Iako EU svojim politikama nastoji državama osigurati što bolji ambijent za sociopolitički i ekonomski napredak, slučaj Hrvatske ali i drugih zemalja članica poput Rumunije i Bugarske, takođe nam pokazuju i da pristupanje Evropskoj uniji ne može samo od sebe preko noći dovesti zemlju do blagostanja, već je važno shvatiti taj proces kao dvosmjernu ulicu, u kojoj zemlje kandidati moraju stvoriti

---

³ O ovom fenomenu piše i CGO u svojoj publikaciji o evropeizaciji izbornih programa crnogorskih stranaka (CGO, 2016, str. 14).

uslove u kojima bi napredak mogao biti realan i ostvariv. Ulogu u ovom procesu imaju naravno i građani, nevladine organizacije i drugi akteri, koji svojim djelovanjem moraju uticati na efikasno sprovođenje reformi, u cilju što bolje integracije zemlje u EU.

Literatura:

Knjige/ publikacije

- Konitzer, A, "Croatia's party system: From Tuđmanism to EU membership", in: C. Stratulat, *EU Integration and party politics in the Balkans*, European Policy Centre, Issue paper No. 77, September 2014.

- Szczerbiak, A, Taggart, P, "Opposing Europe: The comparative party politics of Euroscepticism" - Volume 2, *Comparative and Theoretical perspectives*, Oxford, Oxford University Press, 2008.

- Stojić, M, *The Attitudes of Political Parties in Serbia and Croatia towards the European Union in Comparative Perspective*, Ph. D, diss, University of Sussex, december 2013.

- Vujašković, Đurainović, M, *Crna Gora i EU: Uloga i značaj medija u procesu EU integracija*, Centar za građansko obrazovanje (CGO), Podgorica, 2013.

- Center for Political Researches, *Euroscepticism; Political parties' policies, National identity and European integrations*, Zagreb, CIP, 2007.

Članci

- AntoniĆ, S, "Eurocepticism in Serbia", u: *Serbian Political Thought*, vol 5, No. 1/2012, 2012.
- Kocijan, B, Kukec, M, "From Hard Consensus to Soft Eurocepticism: Attitudes of Croatian MPs on EU Integration" u: *Historical Social Research* 41 (4), 2016.
- Taggart, P, "A touch stone of dissent: Eurocepticism in Contemporary Western European Party Systems", u: *European Journal of Political Research*, Netherlands, 1998.

Online izvori

- <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-gradjan-eu/31247490.html>
- <https://faktograf.hr/2019/04/26/u-hrvatskoj-je-euroseptimizam-veci-nego-u-ostatku-europske-unije/>
- <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbian-citizen-s-biggest-eu-sceptics-in-the-region-08-06-2015>
- <https://www.slobodnaevropa.org/a/most-da-li-je-eu-vi%C5%A1e-stalo-do-srbije-nego-srbiji-do-eu/31291939.html>
- <https://www.youtube.com/watch?v=wIpa-AthRQg>
- <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/12485.pdf>
- [url:http://www.poslovnih.hr/hrvatska/hrvatski-euroseptimizam-bolj-ka-kojoj-se-ne-znaju-uzroci-pa-ni-lijek-40742](http://www.poslovnih.hr/hrvatska/hrvatski-euroseptimizam-bolj-ka-kojoj-se-ne-znaju-uzroci-pa-ni-lijek-40742)
- <https://www.slobodnaevropa.org/a/prozapadna-pozicija-nove-proruske-crnogorske-vlasti/31002175.html>
- <https://balkaninsight.com/2020/07/08/china-has-overtaken-russia-as-serbias-great-ally/>

<https://www.bscg.me/dokumenti-bosnjacke-stranke/program-bosnjacke-stranke/>

<http://media.cgo-ccc.org/2016/10/Evropelizacija-izbornih-programa-u-Crnoj-Gori-koliko-politicke-partije-prihvataju-evropske-politike.pdf>

<https://www.cedem.me/en/publications/empirical-research/political-public-opinion/send/33-political-public-opinion/1146-political-public-opinion-march-2013> ;

<https://www.cedem.me/en/publications/empirical-research/political-public-opinion/send/33-political-public-opinion/1876-public-opinion-poll-june-2017>

<https://www.cedem.me/en/publications/empirical-research/political-public-opinion/send/33-political-public-opinion/1956-political-public-opinion-poll-december-2019>

<https://www.cedem.me/publikacije/istrazivanja/politicko-javno-mnjenje/send/29-politicko-javno-mnjenje/1975-politicko-javno-mnjenje-avgust-2020>

<https://demokrate.me/wp-content/uploads/2019/06/Program-DCG.pdf>

<https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/dps.website/media/files/1611656008-politicki-program-dps-ix-kongres.pdf>

<https://ura.org.me/dokumenta/program>

file:///C:/Users/DELL/Downloads/Komunikaciona_strategija+2010+-+2014.pdf

<https://www.lexico.com/en/definition/eurosceptic>.

<http://crta.rs/wp-content/uploads/2018/06/Regionala-analiza-medij-skog-izvestavanja.pdf>

<https://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/lat/saopstenja/rezolucija-srpske-radikalne-stranke-o-raspustanju-evropske-unije.html>

<https://iea.rs/wp-content/uploads/2021/05/Stav-gradjana-Srbije-EU-2021.pdf>

file:///C:/Users/DELL/Downloads/eb_90_data_annex_en.pdf

<http://www.cesid.rs/wp-content/uploads/2021/08/01-Percepcija-gra%C4%91ana-o-polo%C5%BEaju-Srbije-u-me%C4%91unarodnim-odnosima.pdf>

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/653621/EXPO_STU\(2020\)653621_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/653621/EXPO_STU(2020)653621_EN.pdf)

<https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/index#p=1&search=croatia>

file:///C:/Users/DELL/Downloads/ebs_415_data_en.pdf

<https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2532>

<http://www.euic.me/me/veliki-rast-podrske-clanstvu-crne-gore-u-evropskoj-uniji/>